

УДК 159.922.7

Д. В. ПРАСОЛ

м. Миколаїв

prasoldv@mail.ru

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

У статті автором висвітлено цілі патріотичного виховання молодших школярів, психологічні особливості патріотичного виховання учнів в початковій школі, чітко окреслені напрямки співпраці педагогів та родини з виховної роботи з учнями, описані методи і засоби патріотичного виховання дітей молодшого шкільного віку.

Ключові слова: патріотичне виховання, патріотизм, рефлексія, самосвідомість, свідомість, молодші школярі, загальноосвітні навчальні заклади.

У сучасних умовах розвитку держави надзвичайно актуальним є питання патріотичного виховання юних громадян України. В умовах боротьби за незалежність та територіальну цілісність важливим є виховання в молодшого покоління (зокрема, дітей молодшого шкільного віку) почуття гордості за свою країну, формування національної свідомості, готовності бути гідним громадянином своєї держави. Психологічні аспекти патріотичного виховання молоді розглядалися у роботах І. Д. Бега, Л. С. Виготського, Г. С. Костюка, О. Г. Кочерги, С. Д. Максименко, В. О. Сухомлинського, Л. Н. Тетушкіної [1; 2; 4; 7; 9; 13; 17] та багатьох інших науковців.

Виховання є однією зі сторін соціалізації дитини, воно спрямоване на формування людини як особистості, її ставлення до світу, суспільства, людей. Його специфічними результатами є властивості і якості особистості, форми її соціальної поведінки. Завданням виховання є формування і розвиток дитини як особистості, що володіє тими корисними якостями, які необхідні для життя в суспільстві:

- загальнолюдські моральні цінності, які не мають історичних і державних кордонів. Саме вони визначають собою цілі виховання на всіх етапах історії суспільства;
- спеціальні цілі виховання, які відповідають мінливим вимогам поточного моменту історії суспільства і визначають актуальний напрямок його прогресу. Такі цілі не встановлюються раз і назавжди і не є постійними. Виховання почуття патріотизму в учнів початкової школи є особливо актуальним для України.

Детермінантами впливу на виховання патріотичних якостей особистості молодшо-

го школяра можна виділити такі чинники соціалізації:

- макрочинники як вплив країни, нації, суспільства та держави;
- мезачинники як виникнення власного життєвого світу в межах певних культурних рамок, формування свідомості та самосвідомості в дитини молодшого шкільного віку;
- мікрочинники, які поєднують у собі особливості сімейного виховання, шкільне життя дитини та спілкування з однолітками [9; 18].

Патріотизм є однією з базових складових національної самосвідомості народу, це почуття цінності та необхідності для життя кожної людини її включення у велику цілісну індивідуальність народу. Значною мірою він формується в процесі навчання, соціалізації і виховання школярів, а тому реалізація патріотичного виховання дітей посідає важливе місце у психолого-педагогічній діяльності педагогічних працівників. На рівні окремої людини патріотизм розглядається як компонент особистісної підструктури, який відноситься до вищих почуттів і стійких особистісних особливостей (критеріїв оцінки соціальних явищ, цінностей і переконань тощо) [7, 32]. Патріотизмом є любов до Батьківщини, морально-ціннісна характеристика особистості, яка поєднує в собі весь спектр світовідчуття, що виникає в процесі відносин у різних сферах життя і видах колективної творчої діяльності: усвідомлення себе відповідальним за свою країну та її добробут, усвідомлення себе в діалозі з живою історією землі, усвідомлення себе в ряду поколінь [18, 74]. У сучасних умовах світового розвитку

суспільства особлива увага приділяється виявленню джерел росту національної самосвідомості, розвитку її в різних соціальних і національних середовищах. Якщо «нація» виражає соціально-економічну, культурно-політичну і духовну спільність індустріальної епохи, то поняття «національність», виражаючи етнічну спільність, є одним із чинників націй і народності. Нації властива насамперед спільність матеріальних умов життя, території та економіки, спільність мови, відомих рис національного характеру, які виявилися в національній своєрідності її культури [18, 16]. Національне, як філософська категорія, являє собою значну кількість сторін життя національних спільнот, втілює різноманіття особливого, окремого, охоплює все багатство матеріальної і духовного життя нації [18, 8].

Формування **національної самосвідомості** школярів виражається в усвідомленні власної національно-етнічної приналежності, шанобливому ставленні до історії і культури національно-етнічної спільноти і представників інших націй, патріотичних почуттів і патріотичній самосвідомості. З позиції В. О. Сухомлинського, патріотизм є почуттям, в якому органічно переплітається любов до малої Батьківщини з її народом, природою, традиціями і культурою та почуття кохання, вірності, поваги до своєї держави, готовність їй служити [15, 318]. Міцна нація починається з міцної родини, де дітям переходить мудра наука любові, довіри, взаємної вимогливості і відповідальності. Виховувати патріотичні почуття вчителю початкових класів необхідно з обговорення зі школярами психологічних аспектів сутності родини та її місця в житті дитини, взаємовідносин учнів з рідними, уміло поєднуючи бесіду з використанням відповідних психологічних вправ і завдань. Саме з родини починається життя людини, відбувається формування її як громадянина. Це природний осередок найглибших людських почуттів, де дитина засвоює основи моралі, у ньому особливо сприйнятливо сприймаються звичаї та традиції, рідна природа, спогади старших.

Родина є найстародавнішим соціальним інститутом, вона є необхідним компонентом соціальної структури будь-якого суспільства,

що виконує багато соціально-значущих функцій, відіграє важливу роль у суспільному розвитку. В ній відбувається первинна соціалізація і виховання дітей аж до досягнення ними громадянської зрілості [8, 178]. Тому робота вчителя початкових класів з патріотичного виховання молодших школярів має починатися з формування патріотичних почуттів дитини до власної родини, що має виражатися не лише на словах, а і у вчинках учня.

На початку молодшого шкільного віку учні усвідомлюють особисті цінності, відбувається їх емоційне освоєння, яке закріплюється в діяльності, поведінці та міжособистісних взаєминах [1, 8]. Показником розвитку моральної свідомості молодших школярів є виникнення рефлексивних процесів. **Рефлексія** є зверненням уваги суб'єкта на самого себе і на свою свідомість, зокрема на продукти власної активності, а також на їх переосмислення [2, 690]. На відміну від свідомості, самосвідомість орієнтована на осмислення дитиною своїх дій, почуттів, думок, мотивів поведінки, інтересів, своєї позиції в суспільстві [12, 24]. Основні складові психологічного патріотизму як базової культури формуються в процесі національного виховання в молодшому та середньому дитячому віці.

Здійснення ефективного патріотичного виховання молодших школярів передбачає ґрунтовне знання і врахування в своїй педагогічній діяльності вчителями початкових класів вікових та індивідуальних особливостей дітей. Проведене дослідження серед педагогічних працівників загальноосвітніх навчальних закладів м. Миколаєва показало необхідність проведення семінарів-практикумів для учителів для поглиблення знань з психології та відпрацювання практичних навичок роботи з урахуванням психологічних особливостей школярів: з 60 опитаних респондентів, за результатами анкетування, лише 20% показало високий рівень знань з вікової та педагогічної психології, 50% – середній рівень знань, 30% – відносно низький рівень знань.

Метою патріотичного виховання є виховання любові до Батьківщини на основі активного прояву душі, серця, розуму і праці дитини – це діяльність у патріотизмі. Саме

через практичну діяльність молодших школярів, практичні дії учнів з виконання відповідних завдань, задіяння всієї чуттєвої сфери дітей у виховному процесі можливе перетворення зовнішніх атрибутів патріотизму (знання державної символіки, традицій і звичаїв) на внутрішні якості, присвоєння дитиною собі отриманого досвіду. Червоною лінією через всю стратегію патріотичного виховання учня має проходити засвоєння молодшим школярем сприймання «моє, рідне, люблю», починаючи від родини, отчого дому як первинного осередку соціалізації дитини і переходячи в подальшому до аналогічного сприймання школярем рідного міста, своєї країни та народу. Їх успішне присвоєння школярем можливе через комплексне комбінування вчителем у своїй роботі низки психолого-педагогічних методів та прийомів (створення проблемних ситуацій, мозкового штурму, дискусій, обговорень, творчих завдань, психологічних вправ).

За характером впливу на особистість школяра виховні впливи і засоби можна розподілити на емоційні, когнітивні, поведінкові та комплексні:

- когнітивні виховні впливи націлені на перетворення системи знань молодшого школяра. Знання дитини про світ не тільки визначають її як особистість, але і впливають на її поведінку, прояви патріотизму;
- емоційні впливи покликати викликати і підтримувати у молодшого школяра певні емоційні стани, що полегшують сприйняття ним інших психологічних впливів: позитивні емоції роблять учнів відкритими стосовно суб'єктів виховних впливів (формування шанобливого ставлення до історії і культури своєї країни, своєї приналежності до національно-етнічної спільноти тощо);
- поведінкові впливи безпосередньо спрямовані на вчинки молодшого
- школяра. Змушуючи діяти певним чином і забезпечуючи відповідні, позитивні або негативні підкріплення вчиненим діям, такі впливи побічно впливають і на особистість дитини.

Засобами патріотичного виховання можуть бути як особистий приклад вчителя початкових класів (оскільки молодший школяр відчуває велику довіру до вчителя, педагог своєю особистістю формує стійке уявлення дитини про моральність і патріотизм), так і зразки поведінки, демонстровані довколишніми людьми, вчинки, описувані як нормати-

вні і високо оцінювані в педагогічній, художній, публіцистичній та іншій літературі, засобах масової інформації, правильно підібрані психологічні вправи та завдання. Виховний вплив на дитину як особистість робить усе, що так чи так особистісно торкається її.

Під час проведення семінарів-практикумів (3 заняття) в педагогічних колективах Миколаївського муніципального колегіуму імені В. Д. Чайки та загальноосвітньої школи I–III ступенів № 50 імені Г. Л. Дівіної здійснювалася просвітницька робота щодо психологічних основ патріотичного виховання дітей молодшого шкільного віку і відпрацьовувалися відповідні психологічні вправи, спрямовані на сприяння успішному патріотичному вихованню учнів. Практична робота здійснювалася у три етапи:

1) виховання любові та пошани до власної родини: реалізується через виконання низки психологічних вправ та завдань («Генеалогічне дерево», «Моя сім'я», «Вчинки, які свідчать про любов до рідних», «Приказки про родину», «Мій рідний дім», обговорення-диспуту з учителями понять сім'ї, родини та родоvodu). На цьому і в подальших етапах у вправах та завданнях здійснювалися послідовний вплив на когнітивну, емоційну та поведінкову сфери дитини, реалізовувалася активна участь школярів у психологічних вправах і виконанні ними пропонувані практичних дій (малювання, складання заготовок, створення спільного колажу тощо) [8, 161–167];

2) виховання патріотичних почуттів по відношенню до рідного міста: реалізується через виконання серії психологічних завдань і вправ (брейнстормінг, вправи «Внутрішній образ душі», «Мій кораблик», «Особистісні якості», «Місто моєї душі» [5, 113–118]);

3) виховання у дитини патріотичних почуттів по відношенню до своєї

країни: реалізується через виконання з учителями початкових класів серії підібраних психологічних вправ та завдань (обговорення-диспут «Хто може бути патріотом?», психологічні вправи «Перекотиполе», «Моя квітка у загальному вінку», «Мапа моєї країни») [9, 25–30].

Описана стратегія патріотичного виховання дітей молодшого шкільного віку в

роботі вчителів початкової школи включає у себе три послідовні, взаємопов'язані між собою етапи роботи педагога з дітьми: виховання любові і поваги до своєї родини, рідного і держави. Окреслені етапи характеризуються послідовним формуванням у самосвідомості дитини спільних для родини, міста і країни характеристик – «моє, рідне, люблю». Успішне формування патріотичних почуттів у молодших школярів може здійснюватися лише через активну роботу учнів, комплексного звернення до їхньої когнітивної, емоційної та поведінкової сфер: закріпленні інформації на емоційному та чуттєвому рівнях, формуванні активних виявів патріотизму в поведінці та діяльності.

Список використаних джерел

- Бех І. Д. Психологічні джерела виховної майстерності : навчальний посібник / І. Д. Бех. — К. : Академвидав, 2009. — 248 с.
- Головин С. Ю. Словарь психолога-практика / С. Ю. Головин. — Минск : Харвест, 2001. — 976 с.
- Дружинин В. Н. Психология семьи / В. Н. Дружинин. — М. : КСП, 1996. — 160 с.
- Лаптёнок С. Д. Семья и духовное развитие личности / С. Д. Лаптёнок. — Минск : ИСИ, 1980. — 207 с.
- Литвиненко І. С. Проективні малюнкові методики: методичний посібник / І. С. Литвиненко, Д. В. Прасол. — Миколаїв : Арнекс, 2015. — 160 с.
- Макаренко А. С. Сочинения в 7 томах : Том 4 / А. С. Макаренко. — М., 1957. — 352 с.
- Максименко С. Д. Психолого-педагогічні аспекти формування особистості в навчально-виховному процесі / С. Д. Максименко. — К. : Вища школа, 1981. — 267 с.
- Прасол Д. В. Психодіагностика та корекція в роботі шкільного психолога: методичний посібник / Д. В. Прасол. — Миколаїв : Кріт, 2009. — 214 с.
- Прасол Д. В. Психологія для школярів: навчально-методичний посібник / Д. В. Прасол, І. О. Прасол. — Миколаїв : Арнекс, 2009. — 120 с.
- Прокофьев М. А. Две великие силы / М. А. Прокофьев // Семья и школа. — 1981. — № 9. — С. 2—4.
- Семиченко В. А. Психологія педагогічної діяльності: навчальний посібник / В. А. Семиченко. — К. : Вища школа, 2004. — 335 с.
- Социальная психология: саморефлексия маргинальности: хрестоматия / РАН ИНИОН. лаб. социологии ; отв. ред. М. П. Гапочка ; ред.-сост. Е. В. Якимова. — М. : ИНИОН, 1995. — 252 с.
- Сухомлинский В. А. Как воспитать настоящего человека / В. А. Сухомлинский. — М. : Педагогика, 1990. — 280 с.
- Сухомлинский В. А. О воспитании / В. А. Сухомлинский. — М. : Политическая литература, 1982. — 270 с.
- Сухомлинський В. О. Слово вчителя в моральному вихованні / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори у 5-ти т. : Том 5. — К. : Вища школа, 1983. — 330 с.
- Сухомлинский В. А. Хрестоматия по этике / В. А. Сухомлинский. — М. : Педагогика, 1990. — 304 с.
- Ушинский К. Д. Собрание сочинений: в 11 т. : Том 1. / К. Д. Ушинский. — М. : АПН РСФСР, 1948. — 738 с.
- Эфендиев Ф. С. Этнокультура и национальное самосознание / Ф. С. Эфендиев. — Нальчик : Эль-Фа, 1999. — 329 с.

D. PRASOL

Mykolaiv

PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF PATRIOTIC EDUCATION OF YOUNGER STUDENTS IN SECONDARY SCHOOLS

In the present article the author highlights the purpose of patriotic education of younger students, the psychological characteristics of patriotic education of students in elementary school, clearly delineated areas of cooperation between teachers and families on educational work with the students, the methods and means of patriotic education of children of primary school age.

Key words: patriotic education, patriotism, reflection, self-consciousness, consciousness, younger students, general education.

Д. В. ПРАСОЛ

г. Николаев

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПАТРИОТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

В представленной статье автором освещены цели патриотического воспитания младших школьников, психологические особенности патриотического воспитания учащихся в начальной школе, четко очерчены направления сотрудничества педагогов и семьи по воспитательной работе с учащимися, описаны методы и средства патриотического воспитания детей младшего школьного возраста.

Ключевые слова: патриотическое воспитание, патриотизм, рефлексия, самосознание, сознание, младшие школьники, общеобразовательные учебные заведения.

Стаття надійшла до редколегії 28.04.2015